

в Україні у цій сфері панує ринок продавця через неплатоспроможність кінцевого споживача, який прагне отримання якісних послуг за низької ціни, а підприємства ЖКГ хочуть працювати прибутково, заощаджуючи кошти за рахунок зниження якості послуг, що надаються.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Косматенко М.Л. Організація регіонального управління підприємствами житлово-комунального господарства в аграрному

секторі : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня кандидата екон. наук : 08.10.01 / Косматенко М.Л. – Харків, 2004. – 30 с.

2. Крамаренко Г.О. Організаційно-економічний механізм управління житлово-комунальним комплексом : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня кандидата екон. наук : 08.06.01 / Крамаренко Г.О. – Донецьк, 1998. – 29 с.
3. Конкурентоспроможність економіки через розвиток житлово-комунальної сфери. Звіт Голови Держкомітету України з питань житлово-комунального господарства // Голос України. – 2010 р.
4. Україна у цифрах у 2013 році. – Державний комітет статистики України. – К., 2013. – 138 с.

УДК 336.71

Ачкасова С.А.

кандидат економічних наук,

викладач кафедри управління фінансовими послугами

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Устінєнкова М.А.

магістр фінансового факультету

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ БАЗЕЛЬ III

У статті наведено результати порівняльного аналізу існуючого в Україні державного регулювання ліквідності банків із використанням економічних нормативів та запропонованих рекомендацій міжнародних стандартів Базель III. Запропоновано рекомендації до удосконалення державного регулювання ліквідності банків на основі стандартів Базель III. Охарактеризовано відмінності у політиці державного регулювання ліквідності із використанням вітчизняного досвіду та рекомендацій за стандартами Базель III.

Ключові слова: ліквідність, регулювання, нормативи ліквідності, показник покриття ліквідності, показник чистого стабільного фінансування.

Ачкасова С.А., Устінєнкова М.А. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЛИКВИДНОСТИ БАНКОВ УКРАИНЫ В СООТВЕТСТВИИ С ТРЕБОВАНИЯМИ БАЗЕЛЬ III

В статье приведены результаты сравнительного анализа существующего в Украине государственного регулирования ликвидности банков с использованием экономических нормативов и предложенных рекомендаций международных стандартов Базель III. Предложены рекомендации по совершенствованию государственного регулирования ликвидности банков на основе стандартов Базель III. Охарактеризованы различия в политике государственного регулирования ликвидности с использованием отечественного опыта и рекомендаций по стандартам Базель III.

Ключевые слова: ликвидность, регулирование, нормативы ликвидности, показатель покрытия ликвидности, показатель чистого стабильного финансирования.

Achkasova S.A., Ustinenkova M.A. STATE REGULATION OF LIQUIDITY OF BANKS OF UKRAINE IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS OF BASEL III

The article presents the results of a comparative analysis of the existing in Ukraine state regulation of banks' liquidity using economic standards and recommendations of international standards of Basel III. Recommendations on improvement of state regulation of banks' liquidity standards of Basel III. Characterized by differences in the policy of state regulation of liquidity using domestic experience and recommendations by the standards of Basel III.

Key words: liquidity, regulatory liquidity ratios, liquidity coverage rate, rate of net stable funding.

Постановка проблеми. Дослідження питань управління ліквідністю банків відповідають рекомендаціям Базель III A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems – revised version, які підсилюють вимоги до капіталу банку і вводять нові нормативні вимоги до ліквідності. Головною метою цих рекомендацій є підвищення якості управління ризиками в банках, що, у свою чергу, має зміцнити стабільність банківської системи в цілому. Крім того, всебічно не досліджено відповідність вітчизняних вимог до ліквідності міжнародним, зокрема Базель III. Це зумовлює необхідність проведення досліджень із визначення особливостей державного регулювання ліквідності банків України відповідно до вимог Базель III.

На сьогоднішній день Національним банком України встановлено три нормативи ліквідності: Н4, Н5, Н6 [16]. Розрахунок цих нормативів базується на балансових даних за минулий звітний період. Не встановлена диференціація для різних джерел фіндування. Фактично можна стверджувати, що Національний банк України регулює ліквідність банків із застосуванням методу запасу, який не може забезпечити стабільні умови роботи банківського сектора.

Міжнародні стандарти із забезпечення ліквідності банків, такі як Базель III, розроблені Базельським комітетом із банківського нагляду в складі комплексного пакету фундаментальних реформ міжнародної системи банківського регулювання і нагляду. Основною метою базельських стандартів є підвищення

стійкості банків і захист прав споживачів фінансових послуг [6].

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню питань забезпечення ліквідності банками приділяється велика увага такими зарубіжними вченими, як: Х. Грюнінг [5], О. Лаврушина [1], А. Лобанов [23], В. Муравйов [11], М. Поморіна [13], П. Роуз [17], Дж. Сінкі [18], І. Фаррахов [22] та ін., сфера наукових інтересів яких зосереджена на теоретичних питаннях ліквідності, її показниках, критеріях і способах забезпечення. До вітчизняних науковців, що досліджували це питання, належать: А. Вожжов [2], О. Волошина [3], В. Геєць [4], В. Стельмах [20], В. Крилова [7], Р. Набок [12], В. Міщенко [9], А. Мороз [10], Л. Примостка [14], М. Сорокін [19] та ін. Ці вчені детально досліджують питання регулювання ліквідності на основі грошових потоків і збалансованості активів і пасивів за строками, розв'язання проблеми ліквідності – прибутковості, аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на потребу в ліквідних коштах і призводять до зростання ризику ліквідності.

Постановка завдання. Метою роботи є наукове обґрунтування теоретичних положень та практичних рекомендацій до державного регулювання ліквідності банків відповідно до вимог Базель III.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні питання регулювання та контролю за ліквідністю банків належить до компетенції Національного банку України та здійснюється за основі економічних нормативів. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» [15], економічні нормативи належать до індикативної форми регулювання банківської діяльності, а відповідно до Закону України «Про Національний банк України», ці нормативи дають змогу забезпечувати контроль за ризиками, у тому числі за ризиком ліквідності [16]. Система економічних нормативів регулювання ліквідності, що розроблена НБУ, закріплена в нормативно-правових актах [8; 16], є виваженою, науково-обґрунтованою та такою, що в цілому відповідає світовій практиці. Національним банком України для контролю за ліквідністю банків встановлено три нормативи ліквідності: Н4 – норматив миттєвої ліквідності (не менше 20%), Н5 – норматив поточної ліквідності (не менше 40%), Н6 – норматив короткострокової ліквідності (не менше 60%) [16]. Метою застосування зазначених нормативів є обмеження ризику ліквідності балансу банку. Також слід зазначити, що система економічних нормативів регулювання ліквідності банків була створена НБУ за часів відсутності на світовому рівні міжнародних рекомендаційних документів. У грудні 2010 році Базельським комітетом у рамках проекту щодо вдосконалення Міжнародної угоди про капітал та стандарти капіталу був випущений документ під назвою «Базель III: Міжнародна концептуальна основа щодо оцінки, стандартизації та моніторингу ризику ліквідності» [22].

Нові стандарти Базельського комітету мають уніфікувати підходи до регулювання ліквідності. Основна увага приділяється таким аспектам управління ліквідністю: оцінці договірних розривів за строками між активами і зобов'язаннями; концентрації джерел фінансування; наявності необтяжених активів; ринково орієнтованим методам моніторингу.

Базельським комітетом вводяться два формалізовані показники для регулювання коротко- і довгострокової ліквідності: показник покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR), який набере чинності

з 1 січня 2015 року, та показник стабільного фінансування, нетто-фондування (Net stable funding ratio), який набере чинності з 2018 р. [22, с. 2].

Показник покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR) розраховується за такою формулою [22, с. 8]:

$$\frac{\text{Запас ліквідних активів}}{\text{Чисті грошові відтоки за 30-денний період}} \geq 100\%. \quad (1)$$

Метою впровадження Базельським комітетом показника покриття ліквідності (LCR) є визначення обсягу високонадійних і ліквідних активів для покриття неочікуваного відтоку коштів протягом короткострокового періоду (30 днів). Для розрахунку цього показника банки під контролем наглядових органів обов'язково мають проводити стрес-тести, які повинні враховувати як внутрішні фактори середовища банку, так і вплив макроекономічних системних шоків. Сценарій для цього стандарту включає специфічні і ринкові стресові ситуації, які передбачають [22, с. 60-61]:

- зниження кредитного рейтингу банку на три ступеня;
- відтік частини вкладів роздрібних клієнтів;
- втрати доступу до великих незабезпечених джерел фінансування та скорочення числа джерел фінансування із забезпеченням;
- можливість отримання короткострокового фінансування тільки під заставу високоліквідних активів;
- зростання ринкової волатильності, що впливає на якість застав або підвищує ризик позицій за похідними фінансовими інструментами;
- незаплановане використання усіх невикористаних кредитних ліній і ліній ліквідності, наданих банком;
- необхідність фінансування зростання активів у балансі банку, викликаного виконанням неконтрактних зобов'язань для мінімізації репутаційного ризику.

Базельський комітет розробив також показник чистого стабільного фінансування, нетто-фондування (NSFR) для стимулювання середньо- і довгострокового фінансування активів та операцій банків. Цей показник встановлює мінімальний рівень стабільного фінансування виходячи з характеристик ліквідності банківських активів і бізнесу з часовим горизонтом 1 рік. Показник чистого стабільного фінансування розроблений таким чином, щоб інвестиційні активи, позабалансові статті, сек'юритизовані та інші активи фінансувалися за рахунок обсягу стабільних пасивів з точки зору рівня їх ліквідності.

Показник чистого стабільного фінансування (NSFR) спрямований на обмеження надмірної залежності від великих джерел фінансування в періоди надлишку ліквідності на ринку і сприяє більш точній оцінці ризику ліквідності за всіма балансовими і позабалансовими статтями [22, с. 23].

Показник чистого стабільного фінансування (NSFR) визначається за формулою [22, с. 24]:

$$\frac{\text{Наявний обсяг стабільних джерел фінансування}}{\text{Необхідний обсяг стабільного фінансування}} > 100\%. \quad (2)$$

Показник чистого стабільного фінансування (NSFR) визначається як відношення наявних стабільних джерел фінансування до необхідного обсягу стабільного фінансування.

Цей показник повинен бути вище 100%. «Стабільне фінансування» – це власний капітал і залучені кошти, які є надійним джерелом фінансування протягом року в ситуації постійного стресу. Обсяг такого фінансування, необхідний для певного банку,

залежить від рівня ліквідності різних видів наявних активів, позабалансових статей і/ або видів діяльності, здійснюваних банком [22, с. 24].

Мета впровадження Базельським комітетом показника чистого стабільного фінансування (NSFR) – забезпечити стабільне фінансування при безперервній роботі банку протягом року за специфічним стресовим сценарієм, а саме [22, с. 25]:

- значне падіння прибутковості та платоспроможності внаслідок різкого зростання кредитного, ринкового, операційного ризиків та/ або інших ризиків;
- можливе зниження боргового, кредитного або депозитного рейтингу офіційно визнаним рейтинговим агентством;
- несприятлива подія, що ставить під сумнів репутацію банку.

Узагальнені відмінності існуючих економічних нормативів Національного банку України щодо державного регулювання ліквідності та новими вимогами Базельського комітету з банківського нагляду (Базель III) представлено у таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, виявлено принципові відмінності, які узагальнено за такими критеріями:

1. Кількість нормативів ліквідності, часові горизонти та нормативні значення. Базельський комітет обмежується лише двома нормативами ліквідності – коефіцієнт ліквідного покриття та коефіцієнт чистого стабільного фінансування. Перший з них обмежує ризик ліквідності банку в діапазоні один місяць, другий – у діапазоні один рік. При цьому Базельський комітет лишає за національними органами нагляду право зменшувати часовий горизонт для контролю коефіцієнта ліквідності покриття, однак не дозволяє цього робити для коефіцієнта чистого стабільного фінансування. Для цих коефіцієнтів Базельський комітет не визначив нормативне значення – в робочих документах зазначається, що нормативні значення будуть встановлені після ґрунтовних та всебічних консультацій та на підставі належного статистичного аналізу зібраної інформації. На відміну від Базельських вимог, у системі економічних нормативів НБУ застосовуються інші часові горизонти: для Н4 – один операційний день, для Н5 – 31 день (місяць), для Н6 – 1 рік. Таким чином, серед економічних нормативів НБУ тільки Н5 та Н6 відповідають вимогам Базель III: «Міжнарод-

на концептуальна основа щодо оцінки, стандартизації та моніторингу ризику ліквідності» щодо часових горизонтів. Отже, висновок про відповідність нормативних значень та механізмів їх встановлення зробити неможливо через відсутність відповідних вимог Базельського комітету.

2. Складові коефіцієнтів ліквідності. У системі економічних нормативів НБУ активи та зобов'язання, що приймаються до розрахунку нормативів ліквідності, визначаються або сальдовим методом (залишки на рахунках), або методом згортання (залишки на рахунках із урахуванням зустрічних вимог за однорідними інструментами). При цьому для розрахунку Н5 та Н6 приймаються також позабалансові статті, що відображають очікуваний рух коштів. Однак не встановлює жодних обмежень щодо граничних сум чи обсягів зарахування активів певного виду, класу чи категорії до розрахунку чисельника показників та не здійснюється перевірка наявності «прихованих обмежень» щодо можливості реального використання таких активів. Також у системі нормативів не враховується очікуваний напрям генерації ліквідності із певних категорій активів (первинна ліквідність через продаж активу чи вторинна за рахунок його використання в якості застави при отриманні платних ліквідних коштів).

Базель III не тільки уточнює раніше оприлюднені складові активів та зобов'язань, які мають братися до розрахунку кожного з нормативів, але й встановлює численні обмеження щодо кожної категорії активів.

Так, наприклад, для цілей коефіцієнта ліквідного покриття виділяються активи «першого» та «другого» рівнів та запроваджується обмеження, що на активи «другого рівня» в загальній сумі чисельника нормативу не може припадати більше 40%. За цим підходом враховується те, що однакові з точки зору обліку активи можуть мати різні рівні ризику ліквідності – отже, мають різні значення вагових коефіцієнтів.

До нововведень Базельського комітету належить також врахування наявності обмежень та обтяжень щодо використання активів – зокрема, залишки на спеціальних рахунках монетарних (обов'язкових) резервів в центральному банку та інші кошти, що передані в заставу, взагалі не беруться до розрахунку.

Таблиця 1

Відмінності економічних нормативів Національного банку України щодо державного регулювання ліквідності та вимог Базель III

Критерій	Вимоги НБУ	Вимоги Базель III
1. Кількість нормативів	Установлено три нормативи ліквідності: Н4 – норматив миттєвої ліквідності (не менше 20%), Н5 – норматив поточної ліквідності (не менше 40%), Н6 – норматив короткострокової ліквідності (не менше 60%)	Обмеження двома нормативами ліквідності – коефіцієнт ліквідного покриття та коефіцієнт чистого стабільного фінансування
2. Часові горизонти нормативів	Застосовано часові горизонти: для Н4 – один операційний день, для Н5 – 31 день (місяць), для Н6 – 1 рік	Коефіцієнт ліквідного покриття обмежує ризик ліквідності банку в діапазоні один місяць, коефіцієнт чистого стабільного фінансування – в діапазоні один рік
3. Нормативні значення	Нормативні значення для Н4 – не менше 20%, для Н5 – не менше 40%, та для Н6 – не менше 60%	Не визначені нормативні значення
4. Складові нормативів ліквідності	Економічні нормативи є нормативами ліквідності балансу банку	Економічні нормативи є нормативами ліквідності бізнесу банку
5. Використання сценаріїв при розрахунку ліквідності	Система економічних нормативів не враховує можливі сценарії розвитку подій та встановлює граничні мінімальні рівні ліквідності балансу банку для окремих часових горизонтів	Активно представлена позиція щодо необхідності врахування можливих сценаріїв розвитку подій
6. Урахування валютного ризику	Запропоновано розрахунок нормативів ліквідності Національного банку України в гривні	Запропоновано розрахунок нормативів за кожною основною валютою (залежно від її питомої ваги у балансі банку)

Базельським комітетом встановлені численні обмеження у вигляді вагових коефіцієнтів ризику як для активів, так для зобов'язань – фактично до розрахунку беруться не балансові залишки, а оброблені та аналітично перегруповані дані. Розрахунок двох нормативів ліквідності базується не на даних щодо залишків на рахунках («метод залишків»), а на даних щодо очікуваних потоків коштів, із урахуванням ймовірності виникнення цих потоків («метод потоків»).

Таким чином, економічні нормативи НБУ є нормативами ліквідності балансу банку, тоді як у документі Базель III – нормативами ліквідності бізнесу банку.

3. Використання сценаріїв при розрахунку ліквідності Система економічних нормативів НБУ щодо регулювання ліквідності не враховує можливі сценарії розвитку подій та встановлює граничні мінімальні рівні ліквідності балансу банку для окремих часових горизонтів.

У рекомендаціях Базель III представлені вимоги щодо необхідності урахування можливих сценаріїв розвитку подій. При цьому розрахунок базується на найбільш песимістичному сценарії – вилученні максимального обсягу та припливі мінімальної кількості грошових потоків. Ця система нормативів ліквідності Базельського комітету нагадує стрес-тестування.

4. Врахування валютного ризику. На сьогодні існує різниця в методологічних підходах щодо врахування валютного ризику при контролі ризику ліквідності. Нормативи ліквідності Національного банку України розраховуються у гривневому еквіваленті, що не дає змоги врахувати різну ступінь ліквідності різних валют та можливу ситуацію із розривами в строках погашення у розрізі валют. У рекомендаціях Базель III запропоновано розрахувати нормативи у кожній основній валюті (залежно від її питомої ваги у балансі банку) для недопущення можливого провалу валютного ризику в частині конвертації однієї валюти в іншу.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновок, що зазначені розбіжності між існуючою системою економічних нормативів Національного банку України щодо державного регулювання ліквідності та вимогами Базельського комітету з банківського нагляду свідчать про необхідність початку комплексного опрацювання питань вдосконалення системи економічних нормативів регулювання ліквідності банків в Україні. Таке вдосконалення неможливе без ґрунтовних наукових досліджень та повинно базуватися на урахуванні особливостей банківської системи України, які повинні враховувати особливості адаптації міжнародних стандартів нагляду за ліквідністю банків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Банковское дело : учеб. / Под ред. О.И. Лаврушина. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 573 с.
2. Вожков А.П. Природа и механизм трансформации банковских ресурсов / А.П. Вожков. – Суми : [Б. В.], 2007. – 442 с.
3. Волошина О. Факторные модели анализа ликвидности коммерческого банка / О. Волошина // Банковские технологии. – 2002. – № 10. – С. 50-52.
4. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
5. Грюнинг Х. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Х. Грюнинг, С. Брайович. – М. : Весь Мир, 2004. – 304 с.
6. Довгань Ж.М. «Базель III» у забезпеченні фінансової стійкості банківської системи / Ж.М. Довгань // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 1(10). – С. 224-229.
7. Крилова В. Складові процесу управління ліквідністю банку / В. Крилова, Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 6. – С. 24-29.
8. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління НБУ № 315 від 02.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>.
9. Міщенко В. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2008. – № 11. – С. 6-9.
10. Мороз А. Банківські операції : підручник / А. Мороз – К. : КНЕУ, 2000. – 383 с.
11. Муравьев В.В. Определение потребности банка в ликвидных средствах на основе «теории спроса на деньги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankclub.ru/library.htm?id=21>.
12. Набок Р. Аспекти, що можуть призвести до виникнення проблемного банку / Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 8. – С. 46-50.
13. Поморина М.А. О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью / М.А. Поморина // Банковское дело. – 2001. – № 9. – С. 5-11.
14. Примостка Л. Процес планування в банках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fingal.com.ua/content/view/225/54>.
15. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121 III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/B_zakon/index.htm.
16. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Національного банку України № 368 від 28.08.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> (12).
17. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз. – Пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 743 с.
18. Синки Дж.М. Управление финансами в КБ / Дж.М. Синки ; пер. с англ. – М. : Catallaxy, 2004. – 820 с.
19. Сорокин М. Ликвидность: основные зависимости и факторный анализ / М. Сорокин // Бизнес-Информ. – 1998. – № 19. – С. 63-68.
20. Стельмах В.С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду / В.С. Стельмах, В.І. Міщенко. – К., 2008. – 287 с.
21. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А.А. Лобанова, А.В. Чугунова. [3-е изд.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 878 с.
22. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bis.org/publ/bcbs188.htm>.